

EUSKERAZKO IZENAK ERDIAROKO IDAZKERAN

BEDERATZIGAREN MENDEKO LAU LAURUKI IV

864'garren urteko larruki bat aztertzen ari gera. Larruki ontan Didako Kontea-
ren agindua beteaz, Tamaro apaiz lumalariak aipatzen dizkigun toponimo edo
erri izenak, Mena'n eta Aiala'n zeuden danak.

Non-egote orri-buruz, oztopo irukoitz bat egin nuan nik, aldizkari onen VI zen-
bakian (1989; Urtarrilla-Epailla), Rozas, Angulo ta Barcena Billarkaio'ren alboan
zeuden erriak zirala esanaz. Egotez, Mena'n eta Aiala'n bait zeuden iru oiek ere.
Gazteiz'tik at nengoan ori idatzi nuanean, eta adierazten nion irakurleari, doko-
mentuak begien aurrean ez neuzkala ari nintzala idazten. Bekit ori nere utsegite
aren zuritzegarri.

* * *

Amazazpi toki-izen gelditu zitzaizkigun azertuak izan gabe. Ea, gaur amaz-
piak azaltzeko erarik aurkitzen dugun!

ERVICO-. Madoz'ek ez dakar ez ERVI'rik, ez ERBI'rik, ez ERUI'rik, ("v" erdia-
roan "u" bezala eta "u" "v" bezala erabiltzen bait ziran maiz aski).

ERBI, gaur-egun Araba'rena dan —eta erdiaroan eusko-laterri berezia izan
zan— AIALA araneko erriska baten izena dugu. Beraz, gure larrukiko ERVICO
ura, Erbi au bera ez ba'zan ere, Aiala'n egongo zan zalantzarik gabe. Izena eus-
kalduna zuala beintzat, zalantzan ipiñi ez daitekean gauza da.

"Ko" atzizkia, maiz diminutibo edo tipigarria dugu euskeraz (mutiko, zaldiko,
ollasko, zatiko, belasko...). Beraz, ERVICO ura ERBITXO ote genduan?

Juan Antonio Llorente kanonigo edestilari ondo ezagunak Euzkadi'ren askata-
sunaren aurka XIX mendearen asieran idatzi zuan liburu petral batean dionez,
gure larruki ontako ERVICO Araba'ko ERBI omen da.

Erbi'tik dator ERBITI abizena. Orrelako izen-abizenetan, "erbi", Mitxelena'ren
ustez, erbia da; gure landetako piztitxo izutia. Ortaz, Erbiti, "erbi ugariko lekua"
izango litzake.

Oker dabillega iduritzen zait. Abere-izenak oiñarritzat artuta tajaturiko giza-izen
eta toki-izenak baditugu euskeraz; baiña gutxi! Jendeak uste duan baiño gutxia-
go.

Orregaitik, oraingo ontan zuzenago dabillega iduritzen zait Lopez Mendiza-
bal'dar Isaka, "erbi" ori landare baten izena dala dionean naiz, agian, landare ori

berak aipatzen digun "albia" izan ez. Ez dakit nondik atera duan "erbi" "albi" gaztelarazko "heno" dirala. Azkue'k, orrelakorik ez dakar. Ez da ori arritzeko gauza; Azkue'ren iztegia, eta gure iztegi guztiak, botanikari dogokionez, oso motzak bait dira.

Nere ustez, ERBI ori ARBI, arbi basatia izatea ere baleike. Danadala, asko dira Euskalerrian ERBI'tik datorzkigun izenak. Ikus batzuk:

ERBIDEA (Amarita, Araba); ERBINA (Alda, Araba); ERBILETA, (Erbi-Oleta?); ERBIDESOLO (Olano, Araba); ERBITEGI (Lopidana, Araba); ERBITEGI eta ERBITEGIARRATIA (Markinez, Araba); ERBISKUN (Oñate, Gip.). ERBIZ, Zubero'ko abizena da, ERBIN, lapurdi'koa; eta ERBINART Benaparro'koa, Kerexeta'k dioskunez.

Izen oiei begaritzea naikoa da, "Erbi", izen oietan, erbiaren izena ez dala oartzeko.

ERBIDEA, seguruaski, ERRIBIDEA da; Erbiti, Erbiza, Erbitz, eta ERBISOLOA, eta oien antzekoak, "arbi" izenetik sortuak dirala esango nuke nik. ARBI'z asten diran itzak asko bait ditugu euskeran. Arbina adibidez, Araba'n Legutiano'ko ibaitxo baten izena da. ALBIÑA esaten diote gaur, baiñan 1.408'ko idazki batek ARBINA esaten dio bein baiño geiagotan.

* * *

PENNA.— Latiñez, "ARKAITZ" esan nai du. Norbaitek, ez naiz oroitzen orain nork, Penna ori Bena eta Beña'ren aldakuntza dala esanik dauka. Baleike, "nn" "ñ" irakurtzen bait zuten antziñate artan, eta "b" ta "p" alkarren artean errez aldatzen bait dira. Euskal abizenetan Bena ta Beña'z asten diranak bat baiño geiago ditugu: Beñaran, Benaske, Beñako... Peña ere gure artean abizen ugaria dugu, eta ez gaur goizekoa, XVIII mendeko dokumentuetan agertzen bait da.

"Bena" edo "beña" zer dan, ez dizut esango. L. Mendizabal'entzat, "larre" edo "pastizal" da, "b" edo "p" protetiku eta "ena", "eña"z eratua. Nondik atera duan ori, ez dakit.

Larruki zarretan PENNA, euskerazko AITZ latineratua dala esango nuke nik, orrelako itzulpenak egiteko oitura bai bait zuten idazle zaar aiek.

RESA.— Ezin izan dut Mena'n edo Aiala'n zegoan argitu. Ez da laterazko itza. Ezta gaztelarazkoa ere. Beraz, gaizki idatzitako euskal-izen bat izango da. ARE-TSA, "arenal", ote? Abizen lez, aski sarritan aurkitu izan dut RESA gure lurralde ontan, eta L. Mendizabal'en iritziz euskal-abizena omen da; "helechal" bere ustez: "IRE-TSA". Bai ote?

PONNATA.— Itz ez-ezaguna neretzat, oso-osoan. Ezin izan dut bere aztarnik idoro. Latera ez bait da, eta ez bait da gaztelera ere, naitanaiz au ere gaizki idatzitako euskal-izen bat dugu. Ueska'n bada PON izeneko auzo bat. Iparraldean. XV mendera arte euskalerrri izandako lurretan, Benabarre deritzan erri eza-gunaren alboan. (1)

ANNIS.- Irakurtzean, AÑIS. Eta zuzen idaztekotan, AÑITZ edo ANITZ, agian; gure "tz"ren otsa idazteko eso gaizki ibiltzen bait ziran lumalari zar aiek.

ANIZ, gaur, Baztan'go toki-izen bat da. ANIZLARREA berriz, Goizueta'n dago. Añibarro, Ania eta Anies, euskal-abizenak dira; "ani-aga", "ani-ets", L. Mendizabal'entzat: "pastizal". Nork jakin! AÑIBARRO'ren "barro" ori, "landa" omen da: "campo". Ni ez naiz ezer esatera ausartzen. Zuri, zer iduritzen zaizu?

(1) Agian, lumalariak POMATA idatzi nai izan zuan. "Poma", erdiaroko lateran, zugaitz zitu-emalleari esaten zitzaion, sagarrondoari bereiziki. Ortaz, gure larruki ontako izen ori, SAGASTI edo SAGARDUI lateratu bat ote dugu?

ANIZPE, Naparroa'ko Ezkurra'n, ibaitxo bat duzu, eta ANIZKETA, baso bat Gipuzkoa'ko Goierrian.

SALVATON.— Gaur ez dugu gure artean Salvaton'ik. Bai ordea SALMANTON eta SAL aurrizkiz asten diran izen ugari: Salbide; Salzate; Salbarredi; Salbagarai; Salbo; Salturri; Salturrietxeberri; Saloguen Goikoa eta Beekoa (Gipuzkoa'n). Sal-turtegi eta Sallurtegi (Araba'n).

Gaur, SALMANTON, Aiala'n dago, eta ezpairik gabe, larrukian agertzen zaigun SALVATON bera da.

lñork ez daki "SAL" aurrizkia zer izan daitekean, naiz Lopez Mendizabal'ek "albe" avena dala eta "alba" "heno" dugula esan.

"S", izen oietan, "Z" izatea baleike, batzuetan beintzat. Ala, SALBURUA, ZALBURUA izatea. Gipuzkoa'ko Salturri eta Salturrietxeberri, SALUTATOREITURRI eta SALUTATOREITURRI'ko ETXEBERRI ote ditugu? SALUTATOREETXE bat bai bait zan Gipuzkoa'n bertan dagoan Olaberri'n.

(Salutare, keiñu eta izkutuko itzen bitartez gaixoak sendatzen ibiltzen ziran aztiei esan oi zitzaien).

SALVATA.— Angulo'ren ondoan zegoala dio larrukiak; Aiala'n beraz. Ain zuzen, Sierra Salvada esaten zaio Aiala aranaren egoaldeko mendi-kateari. Badu mendi orrek euskerazko izena: GAROBEL. Baiñan "SAL" eta "SALBA", esan dugunez, euskal-aurrizkiak diralarik, baleike gaurko Sierra Salvada eta lengo mendeetako Sierra Salvata'ren SALBATA ori euskal izena izatea jatorriz. SALBA-ATEA, agian?

PONTE ZERCI.— "Zerzi'ko zubia", esan nai du. Lurralde aski zabala genduan ZERTZI ori, bost eliz edo elizatxo bai bait zituan: "Et ego Didaco comite sic tra-do similiter alios monasterios, id est, S. Martini..., S. Juliani et Basilise..., S. Vicenti et Leti..., Sancta Justa et Rufina..., et S. Felicis Nolensis". ZERTZI Mena'n edo Aiala'n zegoan, ez dakit. Euskal izena zuala, bai; baiñan zer izan daitekean, ez. "Helechal", Lopez Mendizabal'entzat. Ez zait ordea etimologi egokia iduritzen, "era", "ira" edo "garoa" danik ez bait dakit.

"ZER" aurrizkiak asten diran itzak asko aurkituko dituzu Kerexeta'n. Laburdi'ko ZERTZIAT adibidez. ZERTZI-ATE?, "Puerto de Zertzi"? "ATE", "Puerto" dela edo-nork daki. ARRATE, "puerto del roquedal" adibidez; Mendatea, "el puerto del monte". ZERTZI-ATE'ko eta SALBA-ATEA'ko (eta SALBA-RREDI ta orrelako ize-netako) lenen erdia zer dan jakiten dago zailtasuna. Ziur landareren bat.

FLUIISO.— Aiala'n zegoan. Gaur Lujo deritza. Uste ontakoa da Llorente ere. Errixka onen izena, LUYO ikusiko duzu erdiaroko beste dokumentu batean (1487). Orrela dator beintzat Dic. Geograf. Hist. de la Real Academiaren "Fuero de Ayala" atalean.

Luja, Aiala bertako abizena da. Lujar, Enkarterrietako mendi bat. Luja'tik sortu-tako abizenak baditugu: Lujan, Lujanbio. Ospetsua azkeneko au, Pasai-Doniba-ne'ko trañeruaren patroï baten eta lau bertsolarien abizena dalako: Lujanbio Retegi'tar Joxemanuel TXIRRITA, eta Lujanbio Zabaleta'tar Anjel, Juanjoxe eta Nikolas anai errederiarren abizena.

Lujo'rekin badute noski aidetasuna, Luxo, Luso, Luko, Luka, Luxa, Lujua eta auen antzeko beste izen ugari batzuk. Lujar, eta beste batzuk.

Etimologia ez da erreza. Lujar, Enkarterrietako mendi bat dugu; Lujarra, 1559'an Bizkaï'n Diputadu Orokorra izendatua izan zaneren izena. Oñaztarra omen zan. Luko, Araba'ko erritxo bat; eta Bizkaikoa berriz Lujua.

"LU" ori zer ote da? Ankazgora ikusiko dituzu etimologilariak oiña ziur non ipi-ñi ez dakitela. Ez ote da "LUR"? LUXUA, LURTSUA ote? "Lur"ek aisa ta maiz galtzen bait du bere azkeneko "R" ori beste izen baten zati gertatzen danean.

LUJUA, Euskaltzaindiak, LOIU biurtu digu. Orrelako ganoragabekeri asko egin ditu len ere eta ari da oraindik egiten. Erri orren izena LUJUA da; ez, Loia. LOIUA, Lujoa'ren fonetik-era besterik ez da, arabarren agoetan MOSTRUN

Monasterioguren deritzan erriaren fonetik-era dan bezala. ZUMARRA, Zumarragarena dan lez. Millaka aurkitu daitezke orrelako jokaerak erriaren eguneroko izkeran. Baiñan erriak ondo daki, erri oien izenak, egiazko izenak, LUJUA, MONASTERIOGUREN, ZUMARRAGA, dirala. Ez, LOIUA, MOSTRUN edo ZUMARRA.

CORONELLAS.— Ez dakit zer izan daitekean. 864'garren urtean, Aiala'n eta Mena'n, ez zan euskera besterik itzegiten. Tamaro apaizak berak, —edo ark IX mendean idatzitakoa XII'ean gaizki bir-idazi zuan lumalariak oker emandako euskal-izen bat dugu, naitanaiez, Coronellas au.

KORO, euskal abizena da, eta baditu bera aurrizki daramaten beste batzuk: Korobarrutia, Koroño, eta besteren bat. KORO, Kerexeta'ren ustez ORO'ren aldakuntza da. Emen ordea, oztopo-arri gaitzarekin egin dugu topo, "oro" zer dan iñork ez bait daki. Oronoz, Orobi, Orokieta, Oroia eta oien antzekoetan, ORO'k ez ote "muño" esan gura? ORO, Arba'n beintzan muño baten izena da. An dago Oro'ko Andramari'ren baseliza, eta an dago, keltiarren "kera" edo estiloko "castrum" edo gudaterako babestoki bat. Naparroa'n berriz ORO Gesalaz araneko erriska bat da: gaurko Salinas de Oro'ren auzoa.

Beste batzuetan, KORO, (Korostola, Korostiza, eta orrelako izenetan), "GORO"-ren aldakuntza dala dirudi.

DESOLIO.— Aiala'n dagoan SOJO'ren lateratutako izena omen da. Ablatibu eran. Obeto oraindik, nominatibu eran 983'garren urteko larruki batean: DESOLIUM. Azkeneko dokumentu au, Albelda'ko kartulario edo gutundian aurkitzen da.

Desolium au ordea, ez da Araba'ko Sojo, Naparroa'ko Desolio baizik.

Aiala'n bertan, Sojo bat ezeze bada SOJOGUTI bat ere. "GUTI", atzizki ttigarrri edo diminutibua da: "GUTTI" edo "GUTXI" bezala. "TXO" esan nai dute. SOJO zer izan daitekean ordea, iñork ez daki. Lopez Mendizabal'en ustez, "OI"tik dator, eta "oi" ori, gazteleraz "pastiza" omen da; euskeraz, "larre". "Auskalo" gure baserritarrak esateko oitura duten lez. (SOJO, SOIO = "s" protektiku edo edergarria + "oi" + "o" atzizki toki adierazlea?) Auskalo!

A! zeñien bearrezkoa dugun landarizti edo fitologiazko iztegi orokor bat!

Kerexeta'k Desolio, SOJO'ren aldakuntza dala dio. Barka bezait nere lagun aundi orrek, baiñan ez nator ortan berekin bat.

DESOXO irakurri bearko litzake Desolio, Sojo'ren aldakuntza izateko, baiñan lumalari zar aiek ez zuten "LI" "X" adierazteko erabiltzen, "LL" adierazteko baizik. Beraz, Desolio, DESOLLO irakuri ber dugu gaur.

Ortaz, Sojo'rekin baiño aidetasun geiago luke SOLLO edo ZOLLO'rekin gure DESOLIO'k. Bai ote zan 864'ean izen ortako erriren bat Aiala'n?

ZOLLO, Igao'ren gaiñean, Bizkai'n dugu. SOLLO Araba'n abizena da.

DESOLIO "D'Esolio" ("De Esolio") balitz, ESOLIO zer dan jakin bearko genduke. "ESO" sarritan aurkitzen dugu euskal-izenetan: Esoain, Esoin, Esola, abizenak dira. Esoinberria, Berastegi'ko basetxe baten izena, eta Esolaga, Billabona'ko batena. Araba'n, Elosu'n, bada Esotaoste deritzan mendia. Esozia berriz, Soraluze'n toki-izen bat. An dago soraluzetarren zaindari dan Miren Neskutsaren baseliza. ESO bera, Aragoi'en iparraldean, Naparroa'ko mugatik urbil, mendi baten izena da.

Euskal izenak dirala, ezpairik gabeko gauza da, baiñan ez zaizkit atsegin ematen zaizkien etimologiak, edo itz-erroak.

* * *

Lau toki-izen eta Doneen izenak gelditzen zaikigu aztertzeke. Datorren egunean egingo dugun lana, Jainkoak nai ba'du.

Latiegi'tar Bixente